

Bonton i autorsko pravo u digitalnom okruženju

Marina Rauker Koch, Željeznička tehnička škola Moravice

Iva Brajdić, Obrtnička i tehnička škola Ogulin

Sažetak

U članku se raspravlja o pitanjima bontona i autorskog prava u digitalnom okruženju. Definiran je pojam bontona u općem smislu, te bontona na internetu i autorskog prava na internetu. Kvizom koji je bio uvod u radionicu za učenike srednjoškolskog uzrasta nastojalo se ispitati poznavanje tih pojmove u općem smislu te poznavanje zakonitosti lijepog ponašanja i autorskog prava na internetu u praktičnom smislu. Navedene su karakteristike lijepog ponašanja na internetu i najčešći primjeri nepoštivanja autorskog prava na internetu. Opisan je tijek radionice koja je za cilj imala primjenu naučenog u obliku plakata. Rezultati kviza pokazuju donekle dobro poznavanje pravila bontona na internetu, ali slabijeg poznavanja autorskog prava u digitalnom okruženju.

Uvod

Pravila lijepog ponašanja važna su u svakodnevnom životu pa tako i na internetu.

Koja su to pravila? Poznaju li ih današnji srednjoškolci? Poštuju li ih? Kako ih educirati? Znaju li i to da je poštivanje autorskih prava dio bontona na internetu? Ovo su pitanja koja su nas navela na osmišljavanje i provedbu kviza i radionice u Željezničkoj tehničkoj školi Moravice. Istraživanje je provedeno s ciljem osvjećivanja ponašanja na internetu među učenicima naše škole.

Bonton

Bonton je pojam koji se primjenjuje u različitim kontekstima, ali svima njima zajedničko je da on predstavlja skup pravila kojima se opisuje lijepo, prikladno, pristojno ponašanje. Riječ bonton dolazi od francuske riječi Bon Ton što znači dobro ponašanje [1].

Bonton se uči cijeli život jer za svaku novu životnu situaciju postoje pravila koja bi trebalo poštivati. Tako razlikujemo npr. bonton u kazalištu, restoranu, prometu, na ulici, bonton u odnosu s invalidima, na internetu, itd.

Bonton na društvenim mrežama

Razvoj tehnologije i sve šira uporaba interneta uzrokuje nastanak pravila lijepog ponašanja na internetu – internet bontona, popularno zvanog netiquette. Ova se pravila

najvećim dijelom odnose na komunikaciju koja ima sljedeća obilježja: nedostatak neverbalne komunikacije i trajno zabilježena komunikacija.

Društvene mreže postaju omiljeni oblik komunikacije na internetu, osobito među mladima. Često nepoznavanje pravila dovodi do neugodnih i neželjenih situacija ugrožavanja sigurnosti mladih na internetu, te zlostavljanja (cyberbullying). Njihovo poznavanje može pridonijeti značajnom smanjenju ovih pojava.

Već je poznato da emotikonima možemo donekle nadomjestiti nedostatak neverbalne komunikacije i pokazati svoje osjećaje, a ako poruku napišemo štampanim slovima onda to znači da vičemo i ova pravila su specifična upravo za komunikaciju na internetu. Također, važno je biti iskren, izbjegavati dvomislenosti, ne pisati ono što ne bismo rekli u verbalnoj komunikaciji, držati se teme i poštivati vrijeme drugih, paziti na pravopis i gramatiku. Ostala pravila mogu se podijeliti u dvije skupine [3]:

1. pravila privatne komunikacije između dviju osoba
2. pravila komunikacije unutar grupe ljudi.

Autorsko pravo u digitalnom okruženju

Smatrali smo potrebnim povezati bonton na internetu s autorskim pravom na internetu jer nam se učinilo da su ta dva pojma neodvojiva te da njihovo preklapanje naročito dolazi do izražaja upravo u domeni weba odnosno mreže. Zašto? Naime, pitanje autorskog prava na internetu još je u određenoj mjeri nedefinirano ili vrlo slabo definirano. Mnogi su se autori pitanjem autorskog prava na internetu već bavili, a sasvim je sigurno da će se tim pitanjem baviti sve veći broj autora. Ona pitanja koja su trenutno nedefinirana, a tiču se autorskog prava i interneta uskoro će biti vrlo jasno određena, ali će se s napretkom tehnologije stalno otvarati nova pitanja koja će trebati riješiti. Ono što možemo smatrati konstantom u cijelom tom procesu jest da je poštivanje autorskog prava stvar kulture i etičnosti svakog pojedinca.

Autorsko pravo jest pravo kojim se štiti autorsko djelo. Autorsko je djelo po svojoj definiciji *originalna intelektualna tvorevina iz književnoga, znanstvenog i umjetničkog područja koja ima individualni karakter, bez obzira na način i oblik izražavanja, vrstu, vrijednost ili namjenu* [4, str.3], a svrha autorskog prava je zaštita autorskog djela od zloupotrebljavanja, ali i poticaj autorima na daljnje stvaranje i omogućivanje autorima da od svog rada žive [5]. Prema tome, da bi se neko djelo moglo priznati kao autorsko ono mora biti originalno, što zapravo znači da tema djela ne mora nužno biti originalna, ali mora biti prikazana na nov, originalan način. U Hrvatskoj, kao i u većini zemalja svijeta, autorsko je djelo zaštićeno za života autora, u cijeloj godini autorove smrti i 70 narednih godina, a u

većini je zemalja ono zajamčeno Ustavom. Područje autorskog prava uređuju zakoni pojedinih zemalja, no na zakone mnogo utječu međunarodni ugovori i konvencije [6]. Povrede autorskog prava predviđaju cijeli niz sankcija. Djelo koje je zaštićeno nosi simbol „copyright“, ali i onda kada nema tog simbola može se raditi o zaštićenom djelu zato valja biti oprezan. Zaštićena djela osim znaka „copyright“ obično imaju podatak o imenu nositelja autorskog prava i godini stjecanja istoga.

Web i autorsko pravo

S obzirom na područje našeg interesa, posebno nam je zanimljiv bio problem autorskog prava na internetu, mediju koji je vrlo popularan, sveprisutan, ali je istovremeno i vrlo podložan čak i nehotičnoj povredi autorskih prava. Pokušat ćemo objasniti koje su to pojavnosti s kojima se često susrećemo koristeći internet, a koje podliježu autorskopravnoj zaštiti.

Svima nam je dobro poznato povezivanje sadržaja na internetu pomoću veza tj. hiperlinkova. Na taj način vrlo brzo korisnika možemo dovesti do željenog sadržaja, sadržaja kojeg smatramo važnim za razumijevanje onoga o čemu sami pišemo na nekom mjestu na internetu, odnosno nekoj web stranici. Takvo povezivanje ne predstavlja povredu autorskog prava dokle god je korisniku jasno da ga poveznica vodi do djela preuzetog s druge stranice. No, poveznica može služiti i kao sredstvo zamjene vlastitog djela tuđim što korisnik ne mora primijetiti [6] pa u tom slučaju korištenje poveznice postaje problem. Stoga je važno vrlo jasno oblikovati poveznicu. Ako se u vlastitu html-stranicu ili u vlastiti okvir (framing) umetne tuđi sadržaj tada je riječ o povredi autorskog prava. Važno je također napomenuti da se prilikom povezivanja sadržaj na koji se neka web stranica povezuje ne smije ni na koji način mijenjati. Ukoliko se na nekoj web stranici želi koristiti slika omota knjige, žig neke tvrtke ili logo tvrtke ili ustanove, a s ciljem povezivanja sadržaja, trebalo bi prethodno tražiti dozvolu nositelja prava.

Slika 1: Primjer povezivanja sadržaja korištenjem loga

Slike i fotografije zaštićene su kao umjetnička djela i to uopće ne ovisi o njihovoj kvaliteti, stoga ih se na webu ne smije koristiti bez dozvole nositelja prava. Također, slike i fotografije koje nalazimo na internetu nije dozvoljeno ni na koji način mijenjati. Čak i onda kada preuzimamo nezaštićene, besplatne fotografije treba biti oprezan jer i tada mogu postojati ograničenja.

Često se puta na web stranicama susrećemo s pojavom objavljivanja skeniranih omota i ovitaka knjiga ili udžbenika, a oni se također smatraju autorskim djelom. No, tu postoje velike razlike od zemlje do zemlje, ovisno o njihovoj autorskopravnoj tradiciji. Tako npr. hrvatski zakon dopušta reprodukciju slika omota u katalozima i na plakatima organizatorima javnih izložbi i aukcija [6], no na pitanje smije li se na web stranicama objavljivati skenirane omote knjiga i udžbenika u literaturi nismo uspjeli pronaći vrlo jasan i nedvosmislen odgovor.

Može li se screenshot koristiti bez dopuštenja nositelja prava? Zapravo ne. Slika zaslona koji prikazuje neku web stranicu također je zaštićena. Ukoliko na web stranici nije navedeno da se screenshot stranice smije koristiti bez dopuštenja, valjalo bi dopuštenje za korištenje zatražiti od nositelja prava i to najbolje u pisanim obliku.

Slika 2: Primjer slike zaslona web stranice ŽTS-e Moravice

Web 2.0 i autorsko pravo

Web 2.0 aplikacije bitno mijenjaju način komuniciranja i poslovanja, a budući da je većina ovih usluga ili aplikacija besplatna, troškovi su zanemarivi i obično se oni odnose samo na uobičajenu cijenu spajanja na internet [7]. Zato ne čudi raširenost uporabe web 2.0 alata u privatnom i poslovnom životu pojedinaca i tvrtki. Nabrojat ćemo samo neke alate koji spadaju u web 2.0 alate: *Facebook, MySpace, Twitter, Flickr, YouTube, Blog* i dr. Kako je autorsko pravo uređeno u sferi web 2.0? Moglo bi se zaključiti da tu vlada priličan kaos - društvene mreže same određuju uvjete korištenja, neke vrlo jasno definiraju svoje uvjete i štite autorska djela dok druge takvo što ne čine i puštaju korisnicima da sami odluče koje će sadržaje objavljivati na svojoj stranici. Općenito, vidljivo je da autorsko pravo u području weba 2.0 još uvijek nije zakonski definirano što ostavlja dosta prostora za manipulacije i nedorečenosti, no sasvim je izvjesno da će se u skorije vrijeme i to promjeniti.

Koliko znaju naši učenici

Koliko znaju naši učenici provjerile smo radionicom u 1.a i 2.a razredu ŽTŠ-e Moravice, a sudjelovalo je njih 15. Uvod u radionicu bio je kviz objavljen na web-u koji su riješili na početku (<https://docs.google.com/forms/d/1sPdnhFelzVykY4dIjl4D1Wq1egaflpJi-Ey3ZCuTRJY/viewform>). Nakon toga smo zajednički prokomentirali pitanja i njihove odgovore. Iz njihovih odgovora možemo zaključiti da većina zna što je to bonton. U komunikaciji na internetu samo dvoje učenika (13%) vodi računa o utrošenom vremenu, 60% ih uviđa nedostatak neverbalne komunikacije, a isto toliko ih smatra da su na internetu anonimni. Uglavnom pišu što bi osobno rekli, rijetko su iskreni i ne razmišljaju o osjećajima drugih.

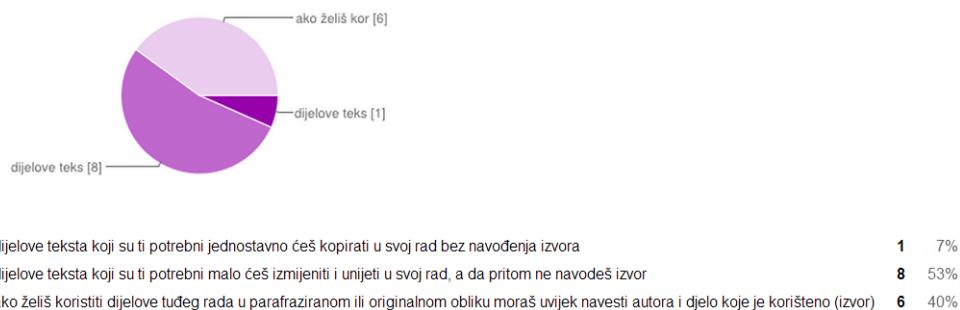

Slika 3: Ponašanje učenika u komunikaciji na Facebook-u

Autorska prava su im veća nepoznanica. 60% naših učenika smatra da smiju objaviti fotografiju koja im se sviđa i onda kada nisu njeni autori iako niti jedan ne misli da sliku može objaviti samo ako je izmjeni u Photoshopu. Samo 5 učenika (33%) zna da objava

screenshotova (slike zaslona) web stranica može značiti kršenje autorskih prava, a 53 % smatra da ne moraju navesti izvor ako parafraziraju nečiji tekst.

Pišeš seminar za školu i na internetu pronalaziš on line udžbenik koji će ti koristiti prilikom pisanja:

Slika 4: Odnos prema parafraziranju i citiranju

Nakon upoznavanja učenika s izvorima na internetu s kojih mogu slobodno preuzimati slike i koristiti ih, krenulo se na izradu plakata: 1. grupa s temom *Bonton na društvenim mrežama*, a 2. grupa s temom *Autorska prava i internet*, i to koristeći se Glogsterom.

Slika 5: Primjer plakata izrađenog na radionici

Radionica je završena objavom plakata, te razmjenom informacija i zaključaka na društvenoj mreži Edmodo.

Zaključak

Pitanja bontona i autorskog prava u digitalnom okruženju postaju sve aktualnija. Sve češće možemo čuti za te pojmove, te će se o njima sve više govoriti zbog zahtjeva suvremenog društva. Naša radionica među učenicima pokazala je da su im oba pojma poznata te da ih znaju objasniti, no kada je u pitanju praktična primjena znanja može se zaključiti da nisu naročito dosljedni, te da ponekad i svjesno ne poštuju pravila bontona i autorskog prava

na internetu. Vidljivo je da je učenicima bliži pojam bontona na internetu, no to se vjerojatno može objasniti činjenicom da postoje programi sigurnosti i zaštite na internetu koji se u školi i provode, a koji se jednim dijelom dotiču i bontona na internetu. Autorsko pravo u digitalnom okruženju vrlo je slabo poznato učenicima. Razloga za to, naravno, može biti više. Jedan je zasigurno i taj što se u obrazovnom sustavu za sada o tom problemu vrlo malo govorilo. Drugi razlog vjerojatno je brzi napredak tehnologije što neprestano dovodi do novih pojava u digitalnom okruženju koje onda treba definirati i odrediti podlježe li neka pojava autorskopravnoj zaštiti ili ne, a to je pitanje koje svaka država mora urediti svojim zakonima. Iz razgovora s učenicima, te na temelju kviza koju su riješili vidljivo je da je kršenje autorskih prava na internetu toliko često da ga učenici u većini slučajeva uopće ne prepoznaju i smatraju da ne čine ništa što ne bi smjeli. Da bi se izbjegle neugodnosti uzrokovane slabim poznavanjem bontona i autorskog prava u digitalnom okruženju, bit će potrebna sustavna edukacija nastavnog osoblja, bez obzira na to koji predmet predaju, kako bi svoje znanje mogli prenositi učenicima i na vrijeme ih upoznati s novim pojavama u digitalnom okruženju.

Ovaj kviz i radionica provedeni su s malim brojem učenika, a u budućnosti bi bilo zanimljivo usporediti njihove odgovore s odgovorima vršnjaka u cijeloj Hrvatskoj.

Popis literature

1. Klaić, B. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.1990.
2. Fox, S. *Bonton za neznalice*, Rijeka: Naklada Uliks. 2012.
3. Network Working Group *Netiquette [online]* S. Hambridge. 1995. [citirano 10.5.2013.]. Dostupno na <http://www.ietf.org/rfc/rfc1855.txt>
4. *Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima [online]*. Zagreb: Narodne novine [citirano 13. 5. 2013.]. Dostupno na http://www.dziv.hr/files/File/zastita/zakon_autorsko_HR.pdf
5. Katulić, T. *Uvod u zaštitu intelektualnog vlasništva u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: CARNet. 2006. Dostupno na <http://edu-udzbenik.carnet.hr/1/udzbenik1.pdf>
6. Horvat, A. Živković, Ž. *Knjižnice i autorsko pravo*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 2009.
7. Brajdić, I. *Mrežne stranice školskih knjižnica u kontekstu slobodnog pristupa informacijama*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu. 2011.